

במה מכבדו ובמה מענגו?

יונתן שי פרידמן

1. תלמוד בבלי מסכת שבת ק"ג-ק"ד:

וכבדתו מעשות דרכיך, וכבדתו - שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול... מעשות דרכיך - שלא יהא הילוךך של שבת כהילוךך של חול. ממצוא חפצך - חפצך אסורין, חפצי שמים מותרין. ודבר דבר - שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול. דבור - אסור, הרהור - מותר.

2. תוספות מסכת שבת ק"ג:

שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול - פי' בקונטרס כגון מקח וממכר ואין נראה לר"ת דהא כבר נפקא ממצוא חפצך אלא אומר ר"ת כדאמר בויקרא רבה ר"ש בן יוחי הוה ליה אימא סבתא דהות מישתעיא סגיא אמר לה אימא סבתא הוא שתקה משמע שאין כל כך לדבר בשבת כמו בחול ויבירושל' אמר' בטורח התירו בשאלת שלום בשבת.

3. תרומת הדשן סימן סא

שאלה: מה שנוהגים רוב בני אדם אף המדקדקים במעשיהם, להתאסף ביום השבת לאחר יציאת בהל"ג, ולספר שמועות מעיני מלכים ושירים וערך המלחמות וכה"ג, יש חשש איסור בדבר או לאו? תשובה: יראה דצריך לדקדק בדבר, דהתוס'... כתבו... דאסור להרבנות בשיחה בטילה בשבת... עכ"ל. הא קמן להדיא דאסור להרבנות דברים כמו בחול, וכש"כ יותר מבחול. אמנם אם אותם בני אדם מתענגים בכך, כשמדברים ומספרים שמועות מהמלכים ושירים ומלחמותיהם וכה"ג, כדרך הרבה בני אדם שמתאווים לכך, נראה דודאי שרי... אמנם ראיתי הרבה פעמים, שמקצת מאותם בני אדם המתאספים לספר שמועות הללו, אינם מתענגים בריבוי שמועות הללו, אלא שעושים כן לרצון חבריהם הנאספים עמהן. כה"ג נראה דיש חשש איסור לאותן שאין מתענגים.

4. תלמוד בבלי מסכת כתובות ד-ה.

אלא במוצאי שבת אמאי לא? אמר רבי זירא: משום חשבונות. אמר ליה אבוי: וחשבונות של מצוה מי אסירי? והא... חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת... פוסקין צדקה לעניים בשבת... הולכין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות לפקח על עסקי רבים בשבת... מפקחין פיקוח נפש בשבת... הולכין לטריטיות ולקריטיות לפקח על עסקי רבים בשבת... משדכין על התינוקת ליארס בשבת, ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות!

5. רמב"ם הלכות שבת פרק ט

א - יש דברים שהן אסורין בשבת אף על פי שאינם דומין למלאכה ואינם מביאין לידי מלאכה, ומפני מה נאסרו משום שנאמר... וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר, לפיכך אסור לאדם להלך בחפצו בשבת ואפילו לדבר בהן כגון שידבר עם שותפו מה ימכור למחר או מה יקנה... כל זה וכיוצא בו אסור שנאמר 'ודבר דבר' דבור אסור הרהור מותר.

ה - מותר לרוץ בשבת לדבר מצוה כגון שירוצו לבית הכנסת או לבית המדרש, ומחשבין חשבונות של מצוה ומודדין מדידה של מצוה כגון מקוה לידע אם יש בו כשיעור או בגד לידע אם מקבל טומאה, ופוסקין צדקה לעניים, והולכין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ואפילו לטריטיות וטרקלין של גוים, לפקח על עסקי רבים בשבת, ומשדכין על התינוקת ליארס ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות, ומבקרין חולין ומנחמים אבלי... שכל אלו וכיוצא בהן מצוה הן ונאמר עשות חפצך וכו' חפצך אסורין חפצי שמים מותרין.

6. תלמוד בבלי מסכת שבת ק"ה:

במה מענגו? - רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת בר שמייה דרב אמר: בתבשיל של תרדין [רש"י - חשוב הוא], ודגים גדולים, וראשי שומין.

7. משנה ברוחה סימן רמב

הא דאמרו דצריך לענגו בדגים גדולים וראשי שומין ותבשיל של תרדין שזה היה מאכל חשוב בזמניהם וכן בכל מקום ומקום לפי מנהגו יענגוהו במאכלים ומשקים החשובים להם עונג [ולפי שכן הסתם רוב בני אדם עיקר עונגם בבשר ויין ומגדנות לכך איתא בסימן ר"נ ס"ב דירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו]...

8. תלמוד בבלי מסכת ביצה טז.

דאמר רבי שמעון בן לקיש: נשמה יתירה נותן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר שבת וינפש, כיון ששבת ווי אבדה נפש.

9. רש"י מסכת ביצה טז.

נשמה יתירה - רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרוחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצרה עליו.

10. תלמוד בבלי מסכת שבת ק"ט.

רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא, אמר: בואו ונצא לקראת שבת המלכה. רבי ינאי לביש מאניה מעלי שבת, ואמר: בואי כלה בואי כלה. רבה בר רב הונא איקלע לבי רבה בר רב נחמן, קריבו ליה תלת סאוי טחיי. אמר להו: מי הוה ידעיתון דאתינא? אמרו ליה: מי עדיפת לן מינה... רב ספרא

מחריר רישא - רבא מלח שיבוטא. רב הונא מדליק שרגי, רב פפא גדיל פתילתא. רב חסדא פרים סילקא. רבה ורב יוסף מצלחי ציבי...

11. רמב"ם הלכות שבת פרק ל

ב - איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך, וחכמים הראשונים היו מקבצין תלמידיהן בערב שבת ומתעטפים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת המלך.

ג - ומכבוד השבת שילבש כסות נקיה, ולא יהיה מלבוש החול כמלבוש השבת... ועזרא תיקן שיהו העם מכבדים בחמישי מפני כבוד השבת.

ד - אסור לקבוע סעודה ומשתה בערב שבת מפני כבוד השבת, ומותר לאכול ולשתות עד שתחשך, ואף על פי כן מכבוד השבת שימנע אדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה כדי שיכנס לשבת כשהוא מתאוה לאכול.

ה - מסדר אדם שולחנו בערב שבת ואף על פי שאינו צריך אלא לכזית, וכן מסדר שולחנו במוצאי שבת ואף על פי שאינו צריך אלא לכזית, כדי לכבדו בכניסתו וביציאתו, וצריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד השבת, ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן.

ו - אף על פי שיהיה אדם חשוב ביותר ואין דרכו ליקח דברים מן השוק ולא להתעסק במלאכות שבבית חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו שזה הוא כבודו, חכמים הראשונים מהם... מי שהיה מבשל או מולח בשר או גודל פתילות או מדליק נרות... אף על פי שאין דרכו בכך, וכל המרבה בדבר זה הרי זה משובח.

ז - איזה הוא עונג זה שאמרו חכמים שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם לשבת הכל לפי ממונו של אדם, וכל המרבה בהוצאת שבת ובתיקון מאכלים רבים וטובים הרי זה משובח...

ט - חייב אדם לאכול שלש סעודות בשבת אחת ערבית אחת שחרית אחת במנחה, וצריך להזהר בשלש סעודות אלו שלא יפחות מהן כלל, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה סועד שלש סעודות...

י - אכילת בשר ושתיית יין בשבת עונג הוא לה, והוא שהיתה ידו משגת, ואסור לקבוע סעודה על היין בשבת ובימים טובים בשעת בית המדרש, אלא כך היה מנהג הצדיקים הראשונים מתפלל אדם בשבת שחרית ומוסף בבית הכנסת ויבוא לביתו ויסעוד סעודה שניה וילך לבית המדרש יקרא וישמע עד המנחה ויתפלל מנחה ואחר כך יקבע סעודה שלישית על היין ויאכל וישתה עד מוצאי שבת.

12. ביאור הגר"א או"ח סימן תקנט סעיף א

שזהו כו'. לשון הרמב"ם בפ' ל' מהלכות שבת... איזהו כבוד כו' שימנע אדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה כו' ור"ל עונג הוא בשבת עצמו וכבוד הוא בע"ש וכן כסות נקיה ע"ש...

13. בית יוסף או"ח סימן רפח

מצאו תלמידיו לרבי עקיבא שהיה בוכה בשבת ואמר זהו עונג לי יש מוכיחין מכאן שאדם שמזיק לו אכילתו דאז עונג לו שלא לאכול וכמעט שהוא אסור לאכול דהא מצער ליה במה שאוכל עכ"ל:

14. שולחן ערוך או"ח הלכות שבת סימן רפח סעיף ב

י"א שאדם שמזיק לו האכילה, דאז עונג הוא שלא לאכול, לא יאכל. הגה: וכן מי שיש לו עונג אם יבכה, כדי שילך הצער מלבו, מותר לבכות בשבת.

15. שולחן ערוך או"ח הלכות שבת סימן שא

א - אין לרוץ בשבת א"כ הוא לדבר מצוה כגון לבהכ"נ או כיוצא בו... ב - בחורים המתענגים בקפיצתם ומרוצתם, מותר. וכן לראות כל דבר שמתענגים בו (וכן מותר לטייל).

16. בית יוסף או"ח סימן שו

ומה שכתב ומכל מקום משום עונג שבת מצוה שלא יחשב בהם. כן כתב ה"ר יונה באגרת התשובה אסור לאדם שיהא לבו טרוד בעסקיו בשבת אף על פי שאמרו חכמים הרהור מותר אם יש לו מתוך הרהור טרדת לב או דנדוד דאגה אסור שנאמר ועשית כל מלאכתך ואמרו במכילתא שתהא כל מלאכתך בעיניך כאלו היא עשויה שלא תהרהר עליה וכן אנו אומרים בתפילה מנוחת שלום השקט ובטח מנוחה שלימה שתהא רוצה בה ובברכת מזון אנו אומרים שלא תהא צרה ויגון ביום מנוחתנו עכ"ל:

17. ערוך השולחן או"ח רצב:

ואחר סעודת שחרית ואחר השינה קובעים מדרש לקרא בנביאים ולדרוש בדברי אגדה והטור הביא מדרש שאמרה תורה לפני הקדוש ברוך הוא כשיכנסו ישראל לארץ זה רץ לכרמו וזה לשדהו ואני מה תהא עלי אמר לה י' לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו והם בטיילין ממלאכתך ויכולין לעסוק בכך ע"ש... וביותר מוטל עסק התורה בשבת על הבע"ב הטרודים בכל ימות החול כפרנסתם...

א. כל מקדש שביעי

יום קדוש הוא מבואו ועד צאתו.

כל זרע יעקב וכבדוהו כדבר המלך ודתו.

לנוח בו ולשמוח בתענוג אכול ושתו.

כל עדת ישראל יעשו אותו:

פוסעים בו פסיעה קטנה. סועדים בו לברך שלש פעמים.

ב. מנוחה ושמחה

במשנה לחם וקדוש רבה.

ברוב מטעמים ורוח נדיבה.

יזכו לרב טוב המתענגים בה.

בביאת גואל לחי העולם הבא

ג. מה ידידות

מערב מזמינים כל מיני מטעמים.

מבעוד יום מוכנים תרנגולים מפטמים.

ולערוך כמה מינים, שתות ינות מבשמים.

ותפנוקי מעדנים, בכל שלש פעמים:

להתענג בתענוגים. בברורים ושליו ודגים:

נחלת יעקב יירש, בלי מצרים נחלה.

ויכבדוהו עשיר ורש, ותזכו לגאלה.

הפציה אסורים, וגם לחשוב חשבונות.

הרהורים מתרים, ולשדך הבנות.

ותנוק ללמדו ספר, למנצח בנגינות.

הלוקח תהא בנחת, עונג קרא לשבת.

והשנה משבחת, קדת נפש משיבת.

ד. ברא-ל עליון

במאכלי ערבות במיני מטעמים.

במלבושי כבוד זבח משפחה:

על כן יתן האדם לנפשו

עונג וגם שמחה בהם למשחה:

ה. יום זה מכובד

אכול משמנים שתה ממתקים.

כי אל יתן לכל בו דבקים.

בגד ללבוש לחם חקים.

בשר ודגים וכל מטעמים:

יום זה מכבד מכל ימים.

כי בו שבת צור עולמים:

ו. כי אשמרה שבת

אסור מצא חפץ עשות דרכים

גם מלדבר בו דברי צרכים.

דברי סחורה אף דברי מלכים

אהגה בתורת אל ויתחכמי:

הוא יום מכבד הוא יום תענוגים

לחם ויין טוב בשר ודגים

ז. שמרו שבתותי

ישוררו שם רנני.

לוי וכהני.

ואז תתענג על ה'.

שבת היום לה'.

ולוו עלי בני ועדנו מעדני.

ח. אום נצורה (הושענא לשבת)

חשה למהר ביאת שבת. טורחת כל מששה

לשבת. יושבת וממתנת עד כלות שבת. כבוד

ועונג קוראה לשבת. לבוש וכסות מחלפת

בשבת. מאכל ומשטה מכינה לשבת. נועם

מגדים מנעמת לשבת. סעודות שלש מקיימת

בשבת.

Rav Yisrael Isserlin

(1390-1460)

Rav Yisrael Isserlin lived in Austria and is best known for writing the Terumat Hadeshen. He is frequently quoted by the Rema in his glosses on the Shulchan Arukh. The Terumat Hadeshen was a collection of 354 responses to halakhic questions. Shakh YD 196 cites a tradition that the Terumat Hadeshen was not answering questions from others but he even wrote the questions. Therefore he allows inferences from the questions themselves to be binding too (though this idea has been refuted by later works that identify the authors of many questions).

Rav Eliyahu ben Shlomo Zalman (Gr"a, or Vilna Gaon)

(1720-1797)

The Vilna Gaon was an expert in Gemara, Halakha, and Kabbala, and was the leader of all mitnagdim (non-chassidim). His annotations and emendations appear on the side of the Gemara and Shulchan Arukh. Large groups of people follow his minhagim and psak ("minhag haGra") and his psak was often incorporated into the psak of the Mishna Berura and many practices in our communities today. He also wrote a perush on the Mishna and on the Chumash. It is also believed that he translated math books into Hebrew or Yiddish. His main student was Rabbi Chaim Volozhen, the founder of the style of Yeshivot that still exists today.